

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МИСТЕЦТВА

УДК [378.016:168.522](043.3)

Зюзіна Тетяна Опанасівна

Сучасне мистецтво як об'єкт етико-психологічного аналізу в навчально-виховному просторі університету

У статті представлено шляхи інтеграції сучасного мистецтва у площину навчально-виховного процесу університету. Підкреслюється, що проблематика сучасного кіномистецтва надає можливість глибокого осмислення широкого кола соціально-психологічних проблем, що турбують молодь.

Ключові слова: система освіти, духовні доміанти культури постмодерну і неомодерну, соціальне замовлення освіти, теоретико-методологічні засади модернізації змісту гуманітарної підготовки.

Зюзіна Т.А.

Современное искусство как объект этического-психологического анализа в учебно-воспитательном пространстве университета

В статье представлены пути интеграции современного искусства в плоскость учебно-воспитательного процесса университета. Подчеркивается, что проблематика современного киноискусства позволяет глубоко осмыслить широкий круг социально-психологических проблем, волнующих молодежь.

Ключевые слова: система образования, духовные доминанты культуры постмодерна и неомодерна, социальный заказ образованию, теоретико-методологические основы модернизации содержания гуманитарной подготовки.

Ziuzina T.

Contemporary art as an object of ethical and psychological analysis in the process of university education

The article presents the ways of integration of modern art in the educational process of the university. It also emphasizes that contemporary art enables deep understanding of a wide range of social and psychological issues that concern young people.

Key words: education system, spiritual dominant of postmodern and neomodern culture, social order in education, theoretical and methodological foundations of modernization of the content of humanitarian training.

Гуманітарна складова у вищій професійній школі впродовж останнього двадцятиріччя в Україні перебуває у стані майже перманентної модернізації. Проблеми гуманітарної підготовки, її структури, змісту осмислювались у роботах В. Андрущенко, І. Бега, В. Безклубенка, В. Бітаєва, С. Гончаренка, В. Кременя, К. Корсака, М. Лукашевича, В. Мудрака, М. Поповича, О. Сидоренка, Ю. Терещенка, С. Шейка та ін.

Сьогодні концепція гуманітарної підготовки у вищій школі значно відрізняється від тієї, що була

як у середині 1990-х, так і в середині 2000-х рр. Це віддзеркалилося і в структурі дисциплін соціогуманітарного блоку, і в їх статусі — обов'язкових чи елективних. Незважаючи на зміну структури культурологічної підготовки, переведення дисциплін «Культурологія», «Естетика», «Етика» у статус елективних, простір презентації художньої культури в університетській загальноосвітній підготовці не повинен звужитися. Комплекси дисциплін за вибором студента урізноманітнилися, складаючи потенційний простір для представлення

класичного і сучасного мистецтва, зацікавлення в ознайомленні з яким ніколи не зникає у студентській аудиторії. Тому проблема дидактичних особливостей роботи з творами художньої культури в навчально-виховному просторі університетів залишається актуальною. Зробимо спробу представити своє бачення шляхів удосконалення гуманітарної підготовки в сьгоднішніх умовах, зосередившись на можливостях використання мистецтва, зокрема кіномистецтва ХХІ ст.

Кіномистецтво традиційно розглядається як потужний чинник духовного розвитку особистості. Сучасне кіномистецтво як об'єкт етико-психологічного аналізу є потенційно дуже значущим. Не використовувати його виховний потенціал було б помилкою, це, зокрема, може призвести до закріплення у свідомості молоді стереотипних уявлень про поверховість сучасного кіномистецтва, його занепад, втрату кіномитцями інтересу до духовного життя особистості, що не відповідає дійсності. Тому завдання педагога — познайомити студентів з кращими зірцями кіномистецтва, розкрити його проблемно-тематичну різноманітність, наголошуючи на розкритті сутності поглядів сучасних кіномитців, прогресивної спільноти та духовно-гуманітарних аспектів сьогодення. Умови навчального середовища надають можливість вирішувати проблему популяризації кращих зірців кіномистецтва та їх осмислення у різних форматах та формах.

Виходячи з цього, необхідно визначити концептуальні та методичні позиції включення сучасного мистецтва у площину навчально-виховного простору університету. Концептуальний характер, на наш погляд, має проблема відбору художніх творів для розгляду в навчальному процесі.

Художні тексти, які обираються для вивчення, що, як показує аналіз, відповідає сучасним світовим педагогічним тенденціям (Б.Л. Вульфсон, І.В. Лімборський), повинні не тільки вирішувати завдання презентації цілісного історико-художнього процесу, скільки утверджувати у свідомості непересічну значущість та смисл моральних цінностей. Тобто дидактичні підходи до відбору мистецьких творів для включення в гуманітарну підготовку у ВНЗ визначаються принципами аксіологізму та антропоцентризму. Ще раз наголосимо, що йдеться не про професійну мистецьку освіту, а про гуманітарну культурологічну підготовку, включення літературно-мистецьких творів у дисципліни «Етика», «Релігієзнавство», «Культурологія», різноманітні курси за вибором художньо-мистецької спрямованості, зокрема кінознавчого характеру.

Роль викладача як стратега, що визначає траєкторію художньо-естетичного та морального розвитку студента, є надзвичайно важливою. Викладач, враховуючи духовно-психологічні характеристики студентської аудиторії, з якою він безпосередньо спілкується, з одного боку,

і специфіку етичних і естетичних впливів інформаційного суспільства — з іншого, має знаходити оптимальні шляхи організації навчально-виховного процесу.

Умовах надлишковості інформації виникають принципові зміни у змісті та організації сучасного процесу навчання. На думку деяких вчених, яку ми поділяємо (зокрема, думку Т.М. Ковальової), в сучасних умовах співвідношення складової замовлення держави та приватної складової у ставленні до відбору змісту освіти змінюються у бік домінування приватної складової. Стає актуальним антропологічний підхід, сутність якого відносно навчання і ширше — до освіти полягає у тому, що основною характеристикою освіти (освіченості) стає перш за все розвиток самої людини, на відміну, наприклад, від освоєння нею культури чи процесу соціалізації.

Проблема змісту стає ключовою. Це проблема відбору різних освітніх (інформаційних) пропозицій (інтернет-ресурсів) у свою власну освітню програму. Тільки за цих умов хаотичний простір різних освітніх послуг може виступити для молоді людини конкретним ресурсом її самоосвіти.

Це принципово інший вимір вирішення проблеми відбору змісту й організації сучасного процесу навчання. Цей вимір можна називати аксіолого-антропологічним, що реалізується через випрацювання індивідуальної навчальної траєкторії, траєкторії особистісного розвитку.

Серед сучасних художніх фільмів є багато таких, що стимулюють серйозно замислитися про гострі проблеми соціального буття та суспільної свідомості. Вони не часто транслюються по телебаченню. Та й сучасна молодь переважно використовує можливості Інтернету. Проте головна задача педагога — відібрати, рекомендувати, сформулювати траєкторію руху з освоєння сучасної художньої культури.

Потребує обговорення значна кількість гострих морально-етичних проблем. Спілкування з цього приводу повинно відбуватися з чіткою розстановкою акцентів з позицій гуманізму. Це і є яскравою та емоційною формою морального виховання. Спробуємо довести доцільність такого підходу на прикладах, аналізуючи проблематику низки сучасних кінотворів, які обрано нами в безмежному інтернет-просторі.

Осмислюючи сучасність, кіномитці звертають увагу на те, що з'являється категорія молодих людей, які не хочуть прийняти цінності суспільства споживання. Вони обирають шлях духовної свободи і вважають, що людина може прожити і одна, без суспільства, у світі власних цінностей. Це, на наш погляд, актуальна тема для обговорення у молодіжному середовищі. І здійснити її обговорення допоможе американський фільм «У складних умовах» (реж. Ш. Пенн). Його автори, відтворюючи історію одного з таких хлопців,

підводять глядача до такого висновку. Не треба перебільшувати можливості і сили одинака. Ти можеш розірвати стосунки із соціумом, що сповідує чужі для тебе ідеали, можеш приєднатися до тих, хто є тобі близьким, до представників різноманітних субкультур. Але треба усвідомлювати, що людина не може абсолютно знехтувати людськими контактами й вижити. Це помилкова позиція. І трагічний фінал життя головного героя доводить цю істину.

Американський художній фільм «Гуманітарні науки» (реж. Дж. Реднор) дає змогу подивитися на університетське життя, на проблеми, що вирішують різні представники університетської спільноти: студенти, викладачі, випускники. Що таке університет? Місце, де дуже по-різному, іноді драматично, іноді гармонійно відбувається формування свідомості молодих людей. Перед нами постають герої фільму: зачаровані та розчаровані; ті, хто в муках веде пошук істини, і ті, хто нібито її зрозумів, осягнув, кому вона відкрилася; ті, хто себе знайшов, і ті, хто себе загубив. Це місце — територія складних духовних пошуків, розваг, програвання різних поведінкових моделей. Якою є роль університету у сучасній культурі і в житті окремої особистості? Це питання також варте осмислення й обговорення.

Висвітliamo ще одну гостру соціальну проблему, що надихнула митців на творчість. На жаль, тенденцією стає ситуація, коли прийнято вважати, що непорозуміння поміж людьми можна розв'язувати фізичним насиллям або ж навіть вбивством. Пояснення тих, хто вдався до насилля щодо навіть добре знайомих людей, іноді й близьких чи родичів, подекуди є вражаючими: «він мене зрадив», «вона мене не любила», «він мене принизив» тощо. Це свідчить про те, що убивство дехто все частіше розглядає, як побутову акцію, а не як страшний гріх, неприпустимий вчинок для людини. Як не дивно, але кожне нове покоління (і нинішнє не є виключенням) потребує того, щоб йому розтлумачили як прості моральні норми людської поведінки, так і складні принципи організації міжособистісних стосунків. Якщо тебе хтось не любить, зрадив, принизив — необхідно віддалитися, перестати спілкуватися, але людина вбивати собі подібну не має права, тим більше через складні міжособистісні відносини. Такі настрої обурюють сценариста та режисера художнього фільму «Той, що зображує жертву» («Изображая жертву»). Популярний молодий режисер К. Серебрєнніков використав усі художньо-естетичні засоби, щоб зосередити увагу глядача на монолозі головного героя, в якому він висловлюється про нерозуміння ментальності покоління, яке до насилля ставиться, як до ігрового моменту, з недопустимою легковажністю, і вважає можливим розв'язання міжособистісних конфліктів, вдаючись навіть до вбивства,

не усвідомлюючи категоричного табу на вбивство у людській культурі. Покоління, яке живе без твердого розуміння, що людина — найбільша цінність, якщо вона навіть не відповідає вам взаємністю у стосунках, примушує страждати та мучитись від кохання чи несправедливості, дозволяє собі приниження іншого. Необхідно, щоб молодь усвідомила, що, вибудовуючи людські стосунки, треба повернутись до використання засобів чи то переконання, чи то відмежування, але обов'язково залишаючись у межах цивілізованих форм спілкування. Режисер актуалізує проблему застосування насилля, методів фізичного тиску з площини моралі у площину побутових відносин, тобто віддзеркалює тенденцію, що закріплюється у суспільній свідомості. Ця проблема породжує заклик з боку кіномитців до суспільства сконцентрувати свідомі зусилля соціуму до повернення моралі статусу значущості, сприйняття моралі як важливої ціннісної платформи суспільства, необхідності відмовитися від оцінки тих, хто нею керується в поведінці, як слабких, несучасних людей. Без створення морального середовища складно здійснювати моральне виховання.

Фільм «Якщо разом...» (реж. Н. Бєляускєне) — лірична розповідь про відгомін безглузких регіональних війн 1990-х рр. У центрі уваги фільму — образ колишнього командира, який уже майже двадцять років після закінчення війни не може позбутися почуття провини перед загиблими солдатами своєї роти. Його життя — важкий тягар. Він живий — вони мертві. Колишній офіцер не може радіти життю, не влаштовує свою особисту долю. Солдати загинули, визволяючи його. Проте живий він тільки тілом. Душа його, якщо і живе, то в стражданнях, муках совісті. Тягар відповідальності за трагічне минуле такий сильний, що висмоктує душевні сили і позбавляє бажань. Йому дуже важко відновитися і стати сильною особистістю, яка має право вирішувати долі інших і вести за собою, незважаючи на те, що солдати розраховують на його лідерську позицію і продовжують поважати. Творці фільму осмислюють проблему: наскільки установка на «ми», «наше», «спільне» конструктивніша для людських спільностей різного рівня, ніж «я», «моя», «твоя». Перша породжує відповідальність і зацікавленість, ентузіазм та творчість у всіх. Друга породжує те ж саме, проте лише у одиниць. Життєві реалії показують, які установки ускладнюють, а які полегшують рух уперед. Це больові центри духовного життя, що висвітлюються у фільмі.

Об'єктом обговорення рекомендуємо зробити й фільм «От що діється зі мною...» («Со мною вот что происходит...») режисера В. Шамірова. У центрі уваги опиняється проблема людських стосунків на корпоративному рівні, а також те, до якої межі можна поступитися власним людським достоїнством заради кар'єрного просування. Митці

показують життя співвітчизника без глядцю. Його розгубленість при оцінці минулого, власного сьогодення; переоцінка ролі батьків, розуміння їх духовної цілісності; власної нереалізованості; розуміння невиконаного боргу перед своїми дітьми, на відміну від батьківського досвіду. Вибачливо-прохолодне ставлення до дітей, які, залишені наодинці, рано дорослішають та мудрішають і формують своє ставлення до світу, людей. Діти самі доходять до думки, що не важливо, ким ти став, а важливо — яким ти став. Вони відчують значущість цього на собі, намагаючись простити, зрозуміти та виправдати своїх батьків. Фільм налаштовує на роздуми про сучасну пересічну людину. Чи закінчився етап, коли від людини вимагалася пристрасть, зорієнтована на зовнішні об'єкти, — у той світ, який протистойть людині та вимагає дії, його всеохоплюючої та всеперетворюючої енергії, коли особиста пристрасть зливається з домінуючою пристрастю епохи, коли доля людини уособлює долю покоління? Чи погоджується сьогодні герой нашого часу примиритися з участю приватної людини, замкненої в обмеженому колі особистих потреб та інтересів?

Для студентів — майбутніх керівників — важливим є осмислення широкого соціально-психологічного кола проблематики. Коло сучасних кінотворів, що зосереджені саме на розкритті складних духовних проблем нашого життя, — широкі. Проте їх добір у безмежному кінопросторі Інтернету — непростий шлях, що потребує моральної зрілості того, хто обирає. Тому добір кінотворів та форм роботи з їх осмислення — завдання педагога. Відмовившись від розстановки оцінок у ході обговорення етико-психологічних проблем, від використання чітко визначених «добре» і «погано» та покарання за недостойне, ми відмовляємося від цілеспрямованої роботи з морального виховання засобами мистецтва в освітній системі. А тому стаємо свідками появи покоління релятивістів. Це означає, що великі можливості сучасного кіномистецтва, в якому пульсує нерв нашого життя, необхідно активно використовувати з метою ствердження гуманістичних ідеалів.

Зрозуміло, що задля реалізації виховного потенціалу кіномистецтва, для того,

щоб враження від мистецького твору не тривали лише дві години від моменту сприйняття, а потім перекидалися повсякденності, необхідно закріпити ці враження. Продуктивними формами закріплення можуть слугувати етико-психологічний, соціокультурний, культурологічний аналізи, організація обговорення, диспути. Студент повинен зрозуміти, що на обговоренні недостатньо висловити свою думку. Необхідно її обстоювати, захистити, аргументувати. Зробити спробу переконати інших у своїй правоті. Це інший, значно вищий рівень інтелектуальної діяльності, ніж просто висловлювання своєї думки.

На нашу думку, необхідні наступні кроки щодо освоєння, осягнення, осмислення художнього твору:

а) детальне пояснення (грунтовне роз'яснення) художнього тексту з урахуванням усіх можливих сумнівів та заперечень;

б) перевірка всіх джерел, що мають відношення до теми, проблеми, питання, розгляд усіх коментарів з метою оволодіння навичками інтерпретації;

в) діалогова форма обговорення.

Отже, ми зупинилися на розгляді лише обмеженого кола актуальних проблем реалізації завдань морального виховання засобами кіномистецтва в межах культурологічної підготовки у ВНЗ, що зумовлюються її специфікою. Щодо основних засад використання кіномистецтва в культурологічній освіті університетів, то вони загалом збігаються з доктринальними підходами до використання мистецтва в системі загальної освіти. У культурологічній підготовці у ВНЗ як різновиді загальної мистецької освіти провідною є роль світоглядно-виховних орієнтацій. Подальшого розгляду потребує і проблема пошуку нових форм підвищення емоційності презентації культурологічного знання в просторі вищої освіти.

Таким чином, ми розглянули проблему використання художніх творів сучасної культури в системі гуманітарної культурологічної освіти і дійшли висновку, що антрополого-аксіологічний підхід їх використання є чинником урівноваження її теоретичної й художньої складових, посилення етико-нормативного аспекту підготовки.

ДЖЕРЕЛА

1. Бережнова Е.В. Идея университетской дидактики / Е.В. Бережнова // Педагогика. — 2013. — № 5. — С. 57–62.
2. Ковалева Т.М. Антропологический взгляд на современную дидактику: принцип индивидуализации и проблем субъективности / Т.М. Ковалева // Педагогика. — 2013. — № 5. — С. 51–56.
3. Зюзіна Т.О. Освіта в умовах інформаційного суспільства: культурологічний аспект розвитку / Т.О. Зюзіна // Вісник ЛНУ. — 2013. — № 5. — С. 28–35.
4. Зюзіна Т.О. Потенціал гуманітарних дисциплін у формуванні світоглядних позицій студентства / Т.О. Зюзіна // Вища школа. — 2013. — № 1. — С. 41–47.